

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З УХИЛЕННЯМ ВІД СПЛАТИ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ

FEATURES OF THE CONDUCT OF INVESTIGATORS (REQUESTING) ACTIONS IN THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES RELATED TO EVASION OF CUSTOMS PAYMENTS

Смолянiнова О.Я.,

здобувач Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Стаття присвячена кримінальним правопорушенням, пов'язаним з ухиленням від сплати митних платежів. Визначено типові слідчі (розшукові) дії під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів. Охарактеризовано особливості проведення таких слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо ухилення від сплати митних платежів.

Ключові слова: ухилення від сплати митних платежів, слідчі (розшукові) дії, розслідування, кримінальне правопорушення, митні платежі, документи.

Статья посвящена уголовным правонарушениям, связанным с уклонением от уплаты таможенных платежей. Определены типичные следственные (розыскные) действия при расследовании уголовных правонарушений, связанных с уклонением от уплаты таможенных платежей. Охарактеризованы особенности проведения таких следственных (розыскных) действий в уголовных производствах по уклонению от уплаты таможенных платежей.

Ключевые слова: уклонение от уплаты таможенных платежей, следственные (розыскные) действия, расследование, уголовное правонарушение, таможенные платежи, документы.

The article is devoted to a criminal offense related to evasion from the payment of customs duties. Typical investigators (requesting) actions in the investigation of criminal offenses related to evasion of customs payments were determined. The features of carrying out such investigators (requesting) actions in criminal proceedings to evade payment of customs duties are described.

Key words: evasion of customs payments, investigators (requesting) actions, investigation, criminal offense, customs payments, documents.

Основним змістом процесуальної діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, є встановлення об'єктивної істини, а головним засобом отримання й перевірки доказів є слідчі (розшукові) дії. Проведення саме цих дій становить зміст стадії досудового розслідування й дає змогу виконати її завдання. Тому одним із найактуальніших завдань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, є встановлення особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій і формування на цій основі науково обгрунтованих рекомендацій, оптимальних шляхів і прийомів розслідування.

Поняття, сутність, особливості проведення слідчих дій були предметом дослідження таких учених, як В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, В.І. Галаган, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.В. Лисенко, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Б.Г. Розовський, М.В. Салтєвський, М.Я. Сегай, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітько та ін. Як правило, до питання проведення слідчих (розшукових) дій звертаються всі науковці, хто розглядає ті чи інші інститути, категорії, поняття досудового кримінального процесу, організацію й тактику розслідування тих чи інших кримінальних правопорушень. Однак у вітчизняній науковій літературі особливості проведення

окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, ще не набули ґрунтового та комплексного характеру.

Метою статті є визначення типових слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, а також з'ясування особливостей їх проведення.

Злочинні дії, пов'язані з ухиленням від сплати митних платежів, як правило, кваліфікуються як ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), оскільки ст. 212 Кримінального кодексу України охоплює не тільки податки і збори, передбачені Податковим кодексом України, а й митні платежі, порядок сплати яких регламентовано як податковим, так і митним законодавством. Тому специфіка розслідування ухилень від сплати митних платежів полягає в тому, що сам факт наявності цих кримінальних правопорушень відображається тільки в документах: фінансових, бухгалтерських, податкових, митних тощо. Якщо цього в документах не відображено, склад злочину відсутній. Тому документи є основними носіями інформації про вчинення ухилень від сплати митних платежів і тільки вони містять основну «слідову картину» вчиненого злочину. При цьому самі по собі документи зовнішніх ознак учинення ухилення від сплати митних

платежів не містять. Ці ознаки знаходяться у змісті документів у вигляді перекручувань або фальсифікацій. Це два основні способи внесення інтелектуальних змін до документів, два види їх підробки стосовно ухиленя від сплати митних платежів. Сліди перекручувань або фальсифікацій потрібно шукати в документах, що містять результати фінансово-господарської діяльності й обчислення митних платежів [1, с. 254–255]. З огляду на це, основні зусилля досудового слідства повинні бути спрямовані на проведення таких слідчих (розшукових) дій, які дадуть змогу найбільш оперативно та результативно виявити й вилучити документи, що містять сліди ухилення від сплати митних платежів.

Відповідно до ч. 1 ст. 223 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), слідчі (розшукові) дії – це дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [2]. Варто зазначити, що ці дії мають пізнавальний характер і розшукову спрямованість, сутність якої полягає в намаганні процесуальної особи розшукати й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження. Разом із тим не менш важливою метою слідчих (розшукових) дій є перевірка раніше отриманих у кримінальному провадженні доказів. Отже, слідчі (розшукові) дії є заходами, що складаються із сукупності пошуково-пізнавальних і посвідчувальних прийомів, проводяться уповноваженим кримінальним процесуальним законом суб'єктом у визначеному для кожного з них порядку з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки [3, с. 55].

Процесуальне рішення особи, яка проводить досудове розслідування, щодо необхідності проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії, безумовно, залежить від наявності тієї чи іншої інформації про кримінальне правопорушення, яка зумовила відповідну слідчу ситуацію. Разом із тим, урахувавши особливості кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, і загальні обставини предмета доказування в таких кримінальних провадженнях, до типових слідчих (розшукових) дій, на нашу думку, можна зарахувати обшук, огляд, допит, призначення і проведення експертизи.

Зважаючи на те, що особливістю кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, є те, що дії злочинців з підготовки, вчинення та приховування злочину передусім документально відображено, невідкладною слідчою (розшуковою) дією є обшук, спрямований на виявлення й вилучення різного роду документів, що містять сліди ухилення від сплати митних платежів. Саме своєчасне вилучення всіх документів фінансово-господарської діяльності й обчислення митних платежів забезпечить повноту доказової бази, може запобігти їх можливому знищенню або фальсифікації, тобто є запорукою успішного закінчення

досудового розслідування. Процесуальні підстави та порядок проведення обшуку регламентовані а ст. 234–236 КПК України.

Момент проведення обшуку визначається характером первинної інформації про кримінальне правопорушення. Якщо інформацію отримано негласним шляхом, тобто наявний фактор раптовості для суб'єкта злочинної діяльності, обшук потрібно проводити відразу ж після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. У ситуаціях, коли кримінальне провадження розпочинається на підставі акта документальної перевірки (більшість кримінальних проваджень так і розпочинається), фактор раптовості для особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, незначний. У таких випадках вона готується до обшуку, приховує документи, предмети, цінності в родичів, знайомих, співучасників, в інших місцях.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дає підстави для висновку, що залежно від характеристики способу вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, об'єктами пошуку найчастіше є: 1) документи фінансово-господарської діяльності, бухгалтерської й податкової звітності, їх фрагменти, фотокопії (справжні та з ознаками підробки); 2) бланки документів з реквізитами суб'єктів підприємницької діяльності (відбитками печаток, штампів, підписами посадових осіб); 3) комп'ютерна техніка та електронні носії інформації (компакт-диски, дискети, флешки, електронні записні книжки, платіжні картки, мобільні телефони тощо); 4) гроші (готівка в національній та іноземній валюті), цінні папери, коштовності; 5) особисті речі (записні книжки, чернетки, щоденники тощо).

Обшук під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, доцільно використовувати переважно для пошуку неофіційної документації, яка має доказове значення [4, с. 148–149]. Неофіційні документи дають змогу встановити реальні обсяги фінансово-господарських операцій, що не відображені в офіційних первинних документах і податковій звітності. Зіставлення бухгалтерської та податкової звітності з неофіційними бухгалтерськими записами може свідчити про ухилення від сплати митних платежів. Тому до проведення обшуку необхідно залучати спеціаліста [5, с. 355–356].

Окрім переліку документів, які підлягають вилученню під час обшуку, принципове значення має місце проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Залежно від об'єкта обшук поділяється на три види: обшук приміщень (житла чи іншого володіння особи, службових і виробничих приміщень підприємств, установ, організацій); обшук місцевості (саду, городу, подвір'я, ділянок лісу, поля тощо); обшук особи. За результатами вивчених кримінальних проваджень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, обшуки найчастіше проводяться: 1) у приміщеннях суб'єктів господарської діяльності; 2) за місцем проживання підозрюваних;

3) за місцем роботи підозрюваних у службових приміщеннях; 4) за місцем проживання родичів, знайомих; 5) в інших місцях. Необхідно відмітити, що найефективнішим є групові обшуки, що проводяться одночасно за місцем проживання підозрюваного, у гаражах, на дачах, у підсобних приміщеннях, складах та офісах. Раптовість проведення групового обшуку позбавляє співучасників можливості попередити один одного про небезпеку й заховати або знищити компрометуючі предмети та документи.

Документи, вилучені під час обшуку, підлягають обов'язковому огляду з метою встановлення їх значення для кримінального провадження. Залежно від об'єкта можна виділити такі види огляду: огляд місця події, огляд місцевості, огляд приміщень, огляд речей, огляд документів. Кожний із видів слідчого огляду має свої специфічні особливості, що визначають порядок його проведення. З усіх видів огляду огляд документів є найбільш інформативним засобом збирання доказів. Завдання, що розв'язуються за допомогою огляду документів, можна умовно звести до трьох груп: 1) визначення загальної характеристики документів і їх значення для розслідування; 2) перевірка якісних характеристик документа, що поєднує аналіз їх формальних ознак (реквізитів) і змісту; 3) виявлення ознак, що індивідуалізують документ і дають змогу найповніше описати його.

Огляд документа розпочинається з ретельного вивчення його змісту, а також усіх наявних на ньому надписів, відміток і резолюцій. Варто звернути увагу на наявність і зміст реквізитів і підписів, які необхідні для цього виду документів, на відповідність форми та змісту документів, правильність їх оформлення [6, с. 99]. Одним із основних напрямів аналізу є виявлення невідповідностей, які містяться в документах. Вивчається ступінь логічної відповідності всіх реквізитів документів між собою, аналізується почерк у різних частинах документів, оглядаються підписи тощо [7, с. 149]. Із цього приводу І.В. Александров зазначає, що під час огляду документів потрібно звертати особливу увагу на наявність у документах необхідних реквізитів; арифметичний контроль правильності податкових показників по горизонталі та вертикалі; вивчення змісту документа в аспекті його відповідності чинним правилам, інструкціям, розрахункам тощо; порівняння документів, які відображають одну й ту саму чи кілька пов'язаних між собою операцій; зіставлення різних примірників одного й того самого документа, зустрічну звірку документів, які відображають рух фінансово-економічних показників [5, с. 356–357].

Проведення огляду документів у кримінальних провадженнях про ухилення від сплати митних платежів дає можливість визначити осіб, які брали участь у складанні документів і безпосередньому здійсненні фінансово-господарських операцій; зміст і характер виконаних фінансово-господарських операцій; перелік документів, за допомогою яких можлива перевірка фактичного змісту фінансово-господарської операції; перелік документів, які підлягають вилученню; перелік експертиз, що

необхідно призначити та провести; суб'єктів підприємницької діяльності, у яких необхідно провести обшук. Варто зазначити, що поряд з оглядом документів доцільно також проводити огляд житлових, службових і складських приміщень, транспортних засобів, з метою виявлення необлікованих сировини та продукції, а також для отримання відомостей про обсяги реальної фінансово-господарської діяльності платника податків.

Невід'ємною слідчою (розшуковою) дією під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, є допит. Допит – це процесуальна дія, що являє собою регламентований кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини в кримінальному провадженні [8, с. 252]. Мета допиту полягає в отриманні повних і таких, що об'єктивно відображають дійсність, показань. Процесуальний порядок проведення допиту визначений у ст. ст. 224 та 225 КПК України.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дає підстави для висновку, що залежно від процесуального статусу допитуваної особи можна виокремити такі види допиту під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів: 1) допити свідків (співробітники контролюючих органів, які брали участь у проведенні документальної перевірки дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи; працівники суб'єкта підприємницької діяльності, який перевіряється (керівники, головний бухгалтер, водії, експедитори); представники підприємств контрагентів, з якими суб'єкт підприємницької діяльності, який перевіряється, мав фінансово-господарські відносини; працівники банківських установ, де обслуговується суб'єкт підприємницької діяльності; особи, які можуть повідомити інформацію про обставини здійснення ухилення від сплати митних платежів, а також відомості про особисті якості правопорушника (сусіди, знайомі, звільнені з різних підстав працівники тощо)); 2) допити підозрюваних (особи, на яких покладається обов'язок зі сплати митних платежів (декларант; керівник, головний бухгалтер суб'єкта підприємницької діяльності; інші особи, визначені в ст. 293 Митного кодексу України). Необхідно відмітити, що під час підготовки до допиту в кримінальних провадженнях з ухилення від сплати митних платежів варто ретельно вивчати документи, пов'язані зі сплатою митних платежів, адже саме вони є основними носіями інформації про вчинення ухилення від сплати митних платежів.

Одним із найважливіших засобів одержання доказів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, є проведення експертизи. У структурі інформації про кримінальні правопорушення, пов'язані з ухиленням від сплати митних платежів,

переважає інформація, яка міститься в різного роду документах стосовно сплати митних платежів, що вилучаються під час проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи та процесуальних дій у рамках кримінального провадження. Ці документи можуть відображати як дійсні операції, так і фіктивні. Такі документи можуть бути й підробленими. Тому дослідження таких документів вимагає проведення різних експертиз. Основними видами експертизи щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, є економічна, технічна експертиза документів, почеркознавча, авторознавча, товарознавча, комп'ютерна.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що за наявності достатніх підстав, які впливають під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, може виникати необхідність у проведенні неглас-

них слідчих (розшукових) дій. При цьому важливим є врахування підстав проведення таких дій, визначених ст. 246 КПК України, зокрема, щодо тяжкості кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів.

Отже, під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, особливе значення має проведення слідчих (розшукових) дій, за результатами яких можуть бути виявлені та вилучені документи щодо сплати митних платежів, які є основними носіями слідів таких кримінальних правопорушень. До цих типових слідчих (розшукових) дій можна зарахувати обшук, огляд, допит, призначення і проведення експертизи. Своєчасне та якісне проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів, є гарантією отримання доказів, на основі яких устанавлюється наявність чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Оніщик Ю.В. Матеріальні сліди під час розслідування ухилень від сплати податків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Випуск 26. С. 253–256.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.
3. Сергєєва Д.Б. Щодо визначення поняття слідчих (розшукових) дій за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 52–56.
4. Лукашевич С.В. Доказывание по делам о преступном уклонении от уплаты налогов (уголовно-процессуальные и организационно-правовые проблемы): дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Одесса, 2007. 183 с.
5. Александров И.В. Теоретические и практические проблемы расследования налоговых преступлений: дисс. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.09. Е., 2003. 431 с.
6. Минасов Ю.А. Выявление и собиране доказательств на стадии возбуждения уголовного дела об уклонении от уплаты налогов или сборов и сокрытия объектов налогообложения: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Р., 2011. 217 с.
7. Вельможко Д.Ю. Совершенствование методики расследования преступлений, связанных с уклонением от уплаты налогов и (или) сборов с организаций: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Киев, 2012. 223 с.
8. Криміналістика: підручник / П.Д. Біленчук, О.П. Дубовой, М.В. Салтєвський, П.Ю. Тимошенко. Київ: НАВС, 1997. 230 с.